

Zaprimljeno: 01.11.2012.

Stručni članak

UDK: 376.1-053.6

ISTRAŽIVANJE RIZIKA OD NASILJA I ZLOUPORABE SREDSTAVA OVISNOSTI KAO OSNOVA ZA KREIRANJE ŠKOLSKOG PREVENTIVNOG PROGRAMA

Martina Horvat
GONG, Zagreb

SAŽETAK

Rad je usmjeren na prikaz preventivnog djelovanja odgojno-obrazovnih ustanova temeljen na istraživanju. Prikazano je istraživanje koje je prethodilo procesu promjene postojećeg i izrade novog školskog preventivnog programa u jednoj osnovnoškolskoj ustanovi u Zagrebu. Težište je na istraživanju rizika, osobito izloženosti nasilju i sredstvima ovisnosti učenika te na isticanju mogućnosti organiziranja prevencije u školskom okruženju. Važnost provedbe istraživanja je ta što empirijski podaci o postojećim problemima i rizicima daju pravu sliku problema od koje se kreće u osmišljanje preventivnih mjera i aktivnosti. Da bi se stekao bolji uvid u rizike s kojima se susreću učenici koji pohađaju osnovnu školu u zagrebačkoj gradskoj četvrti Peščenica – Ferenščica održane su tri fokus grupe s učenicima i njihovim roditeljima. Nakon toga je provedeno i kvantitativno istraživanje problema nasilja među učenicima koji pohađaju predmetnu nastavu u istoj školi (169 učenika). Istraživanja su bila polazište za daljnji preventivni rad odgojno – obrazovne ustanove. Rezultati prikazanih istraživanja poslužili su za izradu školskog preventivnog programa koji je zbog većeg broja aktivnosti i projekata koje obuhvaća prikazan samo kratkim opisom u završnom djelu.

Cljučne riječi: vršnjačko nasilje i zlostavljanje, prevencija zlouporabe sredstava ovisnosti, kvantitativno istraživanje i fokus grupe, školski preventivni program

VAŽNOST PREVENTIVNIH AKTIVNOSTI U ŠKOLSKOM OKRUŽENJU

Istraživanje stavova javnosti provedeno 2003. godine o problemima s kojima se susreću djeca je pokazalo kako su građani najviše zabrinuti zbog nasilja i kvalitete obrazovanja (Ured UNICEF-a za Hrvatsku, mrežni izvor).

Na nacionalnoj razini postoje različiti programi, strategije i uz njih vezani protokoli postupanja te drugi dokumenti koji naglašavaju važnost prevencije različitih rizika za zdravi razvoj djece i mladih, osobito prevencije nasilja i ovisnosti. Dokumenti važni za ovo područje svakako su Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece 2006-2012. (2006), Program aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima te njegov Protokol (2004), Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih (2009) kao i mnogi dokumenti o javnom zdravlju. Aktualno je usmjerenje upravnih tijela, javnih ustanova i organizacija civilnog društva u područjima prevencije poremećaja u ponašanju, zlouporabe sredstava ovisnosti i borbe

protiv nasilja među djecom i mladima, a i od odgojno - obrazovnih ustanova se očekuje sustavno provođenje preventivnih aktivnosti (Bilić i Zloković, 2004). Pravobraniteljica za djecu Mila Jelavić organizirala je okrugli stol "Prevencija poremećaja u ponašanju djece u školi" u Osijeku 15. listopada 2010. na kojem je govorila o odgojno-obrazovnom sustavu kao nositelju snažnog prevencijskog potencijala (HRT - Radio Osijek).

Autori Hawkins i Herrenkohl (2003) navode tri značajna rizična čimbenika za kasnije uključivanje u antisocijalno i kriminalno ponašanje vezana uz školovanje koja su vidljiva već kod djece osnovnoškolske dobi. Prvi se odnosi na perzistentno agresivno ponašanje, uključujući vršnjačko nasilje i uključivanje u tučnjave (Farrington, 1991, Mrazek i Haggerty, 1994, Kellam i sur. 1994, Robins, 1978, prema Hawkins i Herrenkohl, 2003). Druga dva rizična čimbenika su nisko obrazovno postignuće i slaba privrženost školi (Dryfoos, 1990, Meguin i Loeber, 1996, prema Hawkins i Herrenkohl, 2003). Slabije postignuće u školi često vodi do preranog napuštanja škole. Autori navode da se na sva tri

faktora može utjecati intencionalnim promjenama u školama i školovanju te prikazuju neke efikasne kurikule i intervencije u školi i izvan nje za prevenciju problema u ponašanju djece školske dobi.

Različiti autori iz različitih zemalja ističu važnu uloga škole u prevenciji svih rizika za zdravo odrastanje (Olweus, 1998, Rigby, 2006, Bilić i Zloković, 2004, Šimić, 2004, Buljan Flander, 2005). Dobro podučavanje ima samo po sebi pozitivan učinak jer pozitivno utječe na atmosferu u školi, a temelji se na vještinama upravljanja razredom među kojima je istraživanjima (O'Leary i O'Leary, 1977, Evertson, 1985, Evertson i sur. 1983, Kellam i Rebok, 1992 prema Hawkins i Herrenkohl, 2003) potvrđena učinkovitost postavljanja jasnih pravila i uputa, korištenje poticaja i pohvala, uključivanje učenika u različite aktivnosti u kojima će se moći potvrditi te usmjeravanje učenika na konkretne zadatke. Istraživači Battistich i sur. (1996, prema Hawkins i Herrenkohl, 2003) naglašavaju važnost uvođenja treninga akademskih te socijalnih i emocionalnih vještina. Mogućnost ostvarivanja pozitivnih pomaka u smanjenju broja slučajeva zlostavljanja među djecom i mladima u školama potvrdio je Dan Olweus kroz provedbu koordiniranih i sveobuhvatnih preventivnih aktivnosti u Norveškoj (Rigby, 2006, Šimić, 2004, Olweus, 1998). Iz tog iskustava vidljiva je važna uloga škole u suzbijanju nasilja i zlostavljanja među djecom i mladima te da se rezultati u prevenciji svih opasnosti kojima su djeca izložena mogu postići samo dobro planiranim i sustavnim aktivnostima i to na način da su uključeni svi djelatnici škole te da postoji podrška za provedbu preventivnih aktivnosti među roditeljima i u široj društvenoj zajednici (Rigby, 2006, Olweus, 1998). Po uzoru na ove aktivnosti provodi se program "Za sigurno i poticajno okruženje u školama", Ured UNICEF-a za Hrvatsku.

Škole kao odgojno - obrazovne ustanove u Republici Hrvatskoj imaju odgojnu ulogu te zadatak osmisliti i provoditi ciljani i planirani skup aktivnosti usmjeren na prevenciju problema u ponašanju te borbu protiv nasilja, ovisnosti i drugih rizika za zdravo odrastanje djece i mladih (školski preventivni program) te o provedbi preventivnih aktivnosti izvještavaju nadležna tijela lokalne, odnosno regionalne samouprave i državne uprave.

PRIKAZ PROVEDENOG ISTRAŽIVANJA O RAŠIRENOSTI PROBLEMA NASILJA I ZLOUPORABE SREDSTAVA OVISNOSTI U OSNOVNOJ ŠKOLI

Istraživana odgojno-obrazovna ustanova nalazi se u Zagrebu u gradskoj četvrti Peščenica – Ferenščica. Ova gradska četvrt sastoji se od tri tipa urbanističkih

cjelina: stambenih zgrada sa stanovima uz tramvaj-sku prugu, manjih obiteljskih kuća koje se nalaze dublje u naselju udaljenije od tramvajske pruge u uskim ulicama, a dio gradske četvrti otpada i na industrijske objekte. Ferenščica je prometno dobro povezana, ali za učenike puna prometnih opasnosti. Naročito je intenzivan promet u samoj okolini škole, zbog čega se poduzimaju edukativne preventivne akcije iz područja prometne kulture.

Vezano uz stanovništvo sredina je multikulturalna. U gradskoj četvrti stanuju pripadnici manjina i to prvenstveno Romi i Albanaci. U četvrti djeluje jedna romska udruga koja redovito surađuje sa školom i povremeno se bavi preventivnim aktivnostima primarno usmjerenim na prevenciju ovisnosti. Kroz rad u školi i suradnju s nadležnim centrom za socijalnu skrb autorica je utvrdila da značajan dio stanovništva živi u slabijim socio-ekonomskim uvjetima te im je stambeni prostor skučen s obzirom na broj članova kućanstva.

Iz Izvješća o radu škole za školsku godinu 2010./11. vidljivo je da se u odgojno-obrazovnoj ustanovi tijekom te školske godine školovalo ukupno 342 učenika u 17 razrednih odjela od čega su po dva razreda u svakoj generaciji (osim u osmim razredima gdje su tri razredna odjela). U školi se školovalo 39 učenika kojima je zbog utvrđenih teškoća određena promjena programa obrazovanja i to za 17 učenika školovanje po redovnom programu uz individualizirani pristup i dodatnu pomoć stručne suradnice edukacijsko rehabilitacijskog profila, a za 22 učenika školovanje po prilagođenom programu uz individualizirani pristup i dodatnu pomoć stručne suradnice edukacijsko rehabilitacijskog profila. Od ukupnog broja učenika 162 pohađa razrednu nastavu (8 razrednih odjela od 1. do 4. razreda), a 180 učenika pohađa predmetnu nastavu (9 razrednih odjela od 5. do 8. razreda).

Tablica 1. Broj učenika i razrednih odjela prema Izvješću o radu škole za školsku godinu 2010/2011.

Broj učenika:	Broj razrednih odjela
I-IV razred: 162	Broj razrednih odjela I-IV: 8
V-VIII razred: 180	Broj razrednih odjela V-VIII: 9
Ukupno: 342	Ukupno: 17
	Broj skupina produženog boravka: 2

U odnosu na spol učenika školu pohađaju 162 učenice i 180 učenika. Prosječno se u svakom razredu nalazi dvadeset učenika, od čega je najmanje učenika u prvim i drugim razredima te u jednom od 8. razreda (17 učenika), a najviše učenika (28) je u jednom od 6. razreda. Učenici su u 48% slučajeva prošli razred s odličnim uspjehom. Ipak, na polaganje popravnih ispita upućeno je 25 učenika što čini 7

% od ukupnog broja i od toga je 21 učenik uspješno položio popravni ispit u prvom roku, a njih 4 u drugom roku. U školi je te školske godine bilo 4 učenika koji su učestalo izostajali s nastave (uglavnom su to bili učenici koji su već imali navršених 15. godina i nisu više bili obvezni nastaviti obrazovanje). Učenici su tijekom školske godine 2010/11. ukupno izostali 27 092 sata od toga neopravdano 4 050 (Izvešće o radu škole za školsku godinu 2010/11.).

Djelatnici ustanove su: 30 učitelja uključenih u izravno poučavanje, 3 stručne suradnice (knjižničarka, pedagoginja i socijalna pedagoginja), 13 ostalih djelatnika i ravnateljica.

Radi procjene trenutne situacije iz koje će se uvidjeti potrebe i pristupiti izmjenama i dopunama školskog preventivnog programa u ovoj ustanovi provedene su neke istraživačke aktivnosti s učiteljima, učenicima i roditeljima učenika. Važnost provedbe istraživanja je ta što empirijski podaci o postojećim problemima i rizicima daju pravu sliku stanja od kojeg se kreće u osmišljavanje preventivnih mjera i aktivnosti. Također, izabrane metode omogućile su svim dionicima odgojno-obrazovnog procesa izražavanje mišljenja o postojećim problemima i načinima njihovog rješavanja.

U nastavku će biti prikazani rezultati istraživanja provedenih tijekom školske godine 2010./11. s roditeljima i učenicima koji su korišteni u izradi školskog preventivnog programa za školsku godinu 2011./12.

Kvalitativno istraživanje o izloženosti učenika problemima nasilja, sredstvima ovisnosti i drugim rizicima za zdrav razvoj provedeno je kroz fokus grupe. Održane su dvije fokus grupe s učenicima te jedna fokus grupa s roditeljima učenika. Zatim je anketiranjem provedeno istraživanje o nasilju među učenicima škole u kojem su sudjelovali učenici predmetne nastave od 5. do 8. razreda te učenici četvrtih razreda jer oni u školskoj godini 2011/12. za koju će se unaprjeđivati preventivni program počinju s predmetnom nastavom. Rezultati istraživanja putem upitnika s učenicima četvrtih razreda biti će izostavljeni iz ovog prikaza. Istraživanje je provedeno u suradnji s Uredom Unicef-a za Hrvatsku po uputama dobivenim iz te organizacije. U nastavku ovog rada bit će prikazani sažeti rezultati kvantitativnog i kvalitativnog dijela istraživanja.

Kvalitativno istraživanje o rizicima za zdravi razvoj djece

Kvalitativno istraživanje provedeno je kroz fokus grupe kojima je cilj bio utvrditi koje pojave učenici i njihovi roditelji vide kao društvene pro-

bleme te koje pojave predstavljaju rizik za zdravlje i razvoj djece na području Gradske četvrti Peščenica – Ferenščica. Podaci dobiveni ovim istraživanjem poslužili su za prilagodbu školskog preventivnog programa u školskoj godini 2011./12. Istraživanjem su dobivene informacija od ispitanika o tome koje rizike oni prepoznaju kao prijetnju zdravom razvoju učenika s naglaskom na istraživanje doživljaja problema nasilja i ovisnosti.

U nastavku ovog rada istražiti ćemo probleme nasilja i zlouporabe sredstava ovisnosti iz perspektive roditelja i učenika škole te njihove prijedloge za suzbijanje problema.

Uzorak za fokus grupe je bio formiran na način da su u njega uključeni ranije izabrani predstavnici razreda koji čine članove i članice Vijeća učenika ili njihovi zamjenici iz razreda te predstavnici roditelja koji čine članove i članice Vijeća roditelja. Svi predstavnici su pozvani na uključivanje, a uključili su se oni koji su to sami željeli i kojima je odgovarao predloženi termin susreta. Preduvjet sudjelovanja bio je pristanak osobe, a za djecu i suglasnost roditelja.

Provedene su tri fokus grupe s tri skupine ispitanika: roditelji, učenici predmetne nastave (5. – 8. razred) te učenici razredne nastave (1. – 4. razred). Fokus grupe su provedene tijekom listopada 2010. godine u školi. U fokus grupi s učenicima razredne nastave sudjelovalo je 6 učenika u dobi od 7 do 10 godina. Dodatni izazov je bio prilagoditi pitanja kako bi ih ispitanici ove dobne skupine razumjeli te prilagoditi način vođenja kako bi se ispitanici dobro osjećali. Međutim, budući da pola od ukupnog broja učenika osnovne škole pripada ovoj dobnoj skupini bilo je važno čuti njihovo mišljenje i ne uskratiti im pravo na izražavanje na način primjeren njihovoj dobi. To je uspješno učinjeno jer su svi učenici koji su sudjelovali u fokus grupama potvrdili da su razumjeli pitanja te da su se ugodno osjećali na fokus grupama, a pokazali su i zainteresiranost za daljnje sudjelovanje. U fokus grupi s učenicima predmetne nastave je sudjelovalo 8 učenika u dobi od 11 do 14 godina. U fokus grupi s roditeljima je sudjelovalo 8 roditelja iz Vijeća roditelja.

Način prikupljanja i analize empirijskog materijala

Fokus grupe su snimane na diktafon uz dodatno praćenje, provjeru i bilježenje osvrta na način komuniciranja sudionika te dodatna opažanja o sudjelovanju sudionika (neverbalne poruke, osobito pokreti i zvukovi). Nakon čitanja, prikupljeni materijal je sažet i razvrstan prema istraživačkim pitanjima. U radu će biti predložen sažeti prikaz

odgovora ispitanika na osnovna istraživačka pitanja uz zaključne komentare i osvrt. Kurzivom će biti navedeni iskazi ispitanika u skraćenom obliku.

Pojave prepoznate kao društveni problemi koji predstavljaju rizik za zdravlje i razvoj djece

- Primjeri odgovora roditelja o problemima koji predstavljaju rizik za zdravlje i razvoj njihove djece: *Vršnjačko nasilje, mislim da je to najveći problem. Slažem se da je to najveći problem i unutar naše škole i vani. Ne mora to biti fizičko nasilje. Ima i dosta verbalnog nasilja. Facebook nasilje...Pakao droge. Mislim da je danas najteže biti roditelj i koliko god da se roditelj trudi dijete uvijek dođe u kontakt sa sredstvima kao što su alkohol, droga, nikotin...*
- Primjeri odgovora učenika predmetne nastave o problemima koji predstavljaju rizik za njihovo zdravlje i razvoj: *Nasilje. Općenito, tučnjave i to. Pa ovisnosti, pušenje, droga, alkohol. Droga mislim da je dostupna, ali ne toliko koliko alkohol i pušenje. Više su cigarete.*
- Primjeri odgovora učenika razredne nastave o problemima koji predstavljaju rizik za njihovo zdravlje i razvoj: *To je nasilje, tuča. Kada sam išao iz vrtića vidio sam jednu injekciju i unutra neku tekućinu i tata mi je rekao da to ne diram jer možda bi to mogla biti droga. Ja sam vidio da oni piju pivo, alkohol i cigare i to bacaju u dječjim parkovima. Tamo se sastaju i razbijaju boce.*

Zaključno:

Sudionici svih triju fokus grupa su kao glavne probleme istaknuli nasilje i ovisnosti o psihoaktivnim tvarima (cigarete, alkohol, doga). Učenici i njihovi roditelji su suglasni oko toga da su to najveći problemi i najveći rizici zdravom odrastanju. Nekoliko sudionika je opisalo probleme, a ostali sudionici su potvrdili da ih i oni prepoznaju. Učenici su dodatno istaknuli probleme vezane uz školovanje. Istaknuli su preteške torbe, zahtjevan nastavni program i slično. Učenici ne vide kockanje kao problem. Čak se vrlo rado od predškolske dobi uglavnom dječaci uključuju u aktivnost koju nazivaju "kockanje", a to je igra okretanja sličica u kojoj onaj koji izgubi gubi i sličice. Učenici razredne nastave su istaknuli da je problem kada mladi razbijaju i uništavaju predmete na javnim površinama (parkovima).

Oblici i vrste nasilja

- Roditelji opisuju sljedeće vrste nasilja: *Ne mora to biti fizičko nasilje. Ima i dosta verbalnog nasilja. Slučaj iznuđivanja kad je lunapark tu bio. To nije bilo samo jednom. Facebook*

nasilje, moramo ga definirati, moramo ga svakako proći. Jedna ispitanica navodi da je na Facebooku vidjela slike djevojčice koja je osmi razred osnovne škole, koje su definitivno vrlo vulgarne, zarezanih žila, ruka, krv curi.

- Učenici predmetne nastave opisuju nasilje: *Kada su u skupinama /u društvu onda se češće nađu u problemu. Općenito, tučnjave i to. Ima problema i u školi. Ima i psihičkog nasilja, ne mora biti fizičko. Da, ali to psihičko onda dovodi do fizičkog. Pa često učenici vrijeđaju druge učenike, omalovažavaju ih. Da, u svakom razredu je to tako posloženo. U mom razredu sve svađe i ruganja, to je zbog izgleda. Ovo ostalo baš slabo. Samo kako izgledaju i to je to. Kod nas isto nekada, kada netko napravi nešto, isto slučajno, posklizne se ili padne. Na primjer, bila je jedna situacija da je jedan moj prijatelj koji je malo nasilniji pao i onda su mu se dvojica rugali i onda se on počeo rugati i onda su ga ta dvojica nastavili izazivati i onda ih je on napao, onda su se oni počeli braniti. Tamo je bio jedan moj prijatelj i on ih je zaustavio, ali nije bilo nikakvih posljedica velikih. U našem razredu to nije toliko očito. Više onako, kroz neku šalu, ali to nekog može povrijediti. Kod nas je najviše jedna osoba nasilna, a oko nje se motaju ostali i izazivaju je. Zapravo taj jedan izaziva ostale i onda su oni ponosni nekako na sebe kad ga idu napast. Glume. Ja bi još htjela reći da ovisnosti vode do nasilja. Pod utjecajem nekih od ovisnosti počine onda nasilje. I ljubomora. Da, često djeca i ljudi zbog ljubomore potiču nasilje.*
- Učenici razredne nastave navode: *Tučnjave, izazivanja. Svađa i psovanje. Nezgode. Navlačenje, bacanje po podu. Nekad se moji dečki iz razreda pod odmorom primaju za vrat i guše. To je njima igra. On svakog kada dođe sve mu psovke kaže, sve vrijeđa. Prvašići, oni se zaigraju pa se ponekad dogodi nezgoda, a nekad i stariji. Danas kad sam bio u dvorani navlačili su majicu i poderali su je. Ja stalno vidim iste ljude, vidim one neke iz četvrtog, trećeg razreda, izazivaju male daj mi to sutra ću ti donijeti, pa ih onda nagovore da im daju to pa im ne donesu, a on je možda to kupio skupo. Ja sam vidio tamo kod moje zgrade da stariji zbog nekih sličica tuku mlađe i stalno im govore daj mi to daj i onda ih primaju za vrat i onda ih bace na pod.*

Zaključno:

Sudionici svih triju fokus grupa opisuju nasilje među učenicima kao najprisutnije. Učenici i njihovo

vi roditelji prepoznaju prisutnost različitih oblika nasilja među učenicima. Sudionici svih triju fokus grupa su prepoznali postojanje fizičkog i psihičkog, odnosno verbalnog nasilja među učenicima. Roditelji ističu zabrinutost zbog nasilja odraslih nad djecom te ističu opasnost nasilja putem interneta i opasnosti korištenja tehnologije (osobito Facebooka). Unutar problema nasilja preko interneta roditelji strahuju od vršnjačkog nasilja putem Facebooka, ali i od seksualne zlouporabe djece od strane odraslih osoba. Jedna ispitanica iz fokus grupe s roditeljima prepoznaje i postojanje samoozljeđivanja, te ga opisuje, ali ga eksplicitno ne imenuje. Učenici predmetne nastave su istaknuli da verbalno nasilje često prerasta u fizičko.

Raširenost konzumacije pojedinih sredstava ovisnosti

- Primjeri odgovora roditelja o prisutnosti sredstava ovisnosti: *Dijete dođe u kontakt sa sredstvima kao što su alkohol, droga, nikotin... Ja znam točno koji su u ovom kvartu mladi i registrirani dileri droge ali ne bi vjerovali da su neka djeca iz jako finih obitelji među njima, ne bi nikad rekao da bi to dijete to moglo. To u svakom slučaju nema veze sa finoćom i položajem roditelja jer većina ih je od roditelja koji imaju novaca. Ja sam inače dijete Prečkoga i imam sastričnu koja je puno mlađa od mene. To je generacija ratne djece u kojoj su dva razreda rasla zajedno u jednom parku. Dogodilo se da je 80 % djece iz ta dva razreda družeci se kao klinci od niskih razreda došlo u kontakt s drogom i 80% djece završilo na teškim drogama.*
- Učenici razredne nastave navode: *Vidio sam da je jedan čovjek uzeo onu tamo iglu i u sebe piknuo. Ja vidim stalno osmaše kako oni puše, stalno se sakrivaju i trebalo bi reći njihovim tatama.*
- Dostupnost droga učenicima predmetne nastave opisuju ovako: *Bila je skupina njih koji se inače tu okupljaju, baš su nešto pričali o drogi i moj tata je čuo to dok su pričali. Tak da... dostupna je na našem kvartu, baš sad raširena. Da, ali to su oni malo stariji. Malo stariji, ali bivši su učenici škole. Ja kažem da je dostupna. Ovaj jedan moj prijatelj iz zgrade, jednom smo ga vidjeli...tu su na klupicama pušili (odnosi se na marihuanu). Bilo je još njih. Osim tog mog prijatelja, četvero, petero. Možda sam vidio neke onak starije osobe koje sam prije vidio u školi. Mislim da sad idu u srednju školu tamo u Ruđer Bošković, da su imali onako ko neke tablete ili tako. Ja nikada ni nisam tako nešto*

vidio. Možda jedanput, ali ne znam da li je to bilo to. Ja ne znam. Mislim da je (droga) dostupna, ali ne toliko koliko alkohol i pušenje. Ja isto mislim.

- Osmaši vezano uz iskustvo pušenja navode: *Puno ih puši. I jako često. 40%. Ne, 60%. Ja bi rekla manje. A nije manje, bar kod mene u razredu. Redovito ih ja znam oko 20%. A sad ovih što se prave važni... Mada ja mislim da i ti koji redovito puše da se prave važni. Pa kod nekih je već postala ovisnost. Učenici sedmih razreda vezano uz pušenje navode: *Ništa, barem u mom razredu. Mislim da jedna osoba. Ali ta osoba katkad pokreće ostale.**
- Dostupnost alkohola učenicima opisuju: *Većinom se na rođendanima i na nekim party-ima, tulumima pije. Ali ovako da bi netko oko škole ili u školu nosio, to ne (alkohol). Više su cigarete.*

Zaključno:

Učenici i njihovi roditelji prepoznaju prisutnost cigareta i alkohola, ali i ilegalnih opojnih droga u okolini. Roditelji uglavnom opisuju strahovanja zbog opasnosti od opojnih droga. Roditelji su unutar problema ovisnosti dodatno istaknuli problem kocke, odnosno "klađenja u kladionicama". Učenici razredne nastave najčešće opisuju upozorenja koja su dobili od roditelja oko opasnosti dolaska u kontakt s drogom. Učenici predmetne nastave najčešće izvješćuju o tome da njihovi vršnjaci konzumiraju cigarete i alkohol, dok o drogama znaju obično iz drugih izvora.

Načini dolaska u kontakt sa sredstava ovisnosti

- Najčešći odgovor učenika predmetne nastave o tome znaju li kako doći do droge je: *Ne znam.*
- Odgovori učenika predmetne nastave koji misle da znaju kako doći do droge su: *Mogu nabaviti, od dilera i tih. Može iza moje zgrade. Ja mislim da znam kome bi se mogla obratiti i ne znam koliko vremenski, ali ono možda dva, tri dana, tak nešto. Ali ja ne znam iz koge kvarta, to su oni bili pričali sa drugog kvarta. I više ne idu u tu školu, ali su oni o tome bili pričali tak da bi se obratio njima. Ja bi pitao svog prijatelja iz zgrade.*
- Odgovori učenika predmetne nastave o načinima nabavke cigarete: *Mogu kupiti cigarete. Da, ali ovisi u kojem dućanu. Naprimjer, u ovom tu kiosku to ne može, ove žene to ne daju prodati. U tobacco-u ne da, to sam vidio. Da, možda naprimjer kao da kupiš za tatu ili za mamu, a ostaviš za sebe jer nema puno*

tih ljudi i tako. Pa čak i ne trebaju ići kupiti. Ako neki roditelji su pušači, onda ukradu. Ali krađa roditeljima, to možda...oni mogu zapaziti... ako je jedan roditelj koji puši, onda on to sigurno zapazi jer zna da ne bi netko drugi uzeo u obitelji. Ili, ne znam, vide nekog starijeg koji prolazi i onda...pitaju ga da kupi.

- Odgovori učenika predmetne nastave o načini-ma nabavke alkohola: *Pa to (alkohol) se malo teže nabavlja. Možda ako je samo malo, onda netko uzme iz bifea. Možda se starijim prijateljima obratiti za pomoć i oni im kupe. Naprimjer imaš prijatelja od 16, 17 godina i ako on ode u dućan i ako ga ne traže osobnu iskaznicu, onda mu daju, ako izgleda kao da ima 18, kao da je stariji. Pa imam dva dućana u blizini moje zgrade, ja sam prije išao pa mi daju.*

Zaključno:

Roditelji su svjesni dostupnosti različitih sredstava ovisnosti, ali uglavnom zanemaruju dostupnost cigareta i alkohola. Izražavaju zabrinutost i navode primjere preprodaje opojnih droga. Većina učenika predmetne nastave navodi da ne zna kako bi nabavila drogu. Uglavnom navode da bi pitali prijatelje i poznanike za koje misle da znaju. Vezano uz nabavku alkohola i cigareta, učenici uglavnom prepoznaju mjesta u okolini gdje mogu pokušati doći do njih, ali su svjesni postojanja rizika da budu otkriveni.

Mjesta na kojima je povećan rizik od nasilja i doticaja sa sredstvima ovisnosti

Učenici i njihovi roditelji prepoznaju da se nasilje javlja i u školi i u gradskoj četvrti, ali da je u školi rjeđe fizičko nasilje dok su učestaliji oblici verbalnog, odnosno psihičkog nasilja. Roditelji kao mjesta gdje su prisutniji rizici navode: *Van škole je češće, tu je ipak kontrola. Obično se nasilje odvija na sportskim terenima, livadama i ovim priručnim terenima, gdje se oni okupljaju poslije škole i onda tu često bude. Facebook, Internet.* Vezano uz opasnosti od sredstava ovisnosti, one se uglavnom vežu uz gradsku četvrt u kojoj ispitanici prepoznaju osobe koje konzumiraju i/ili prodaju opojne droge. Primjer odgovora roditelja: *Kod nas u ulici je bio lokalni diler, godinama i svi smo znali da dilaju drogu i to na ulici ispred naše kuće. Oni (policija) su njega zapisivali, ali vjerojatno su tražili glavne. Ne znam kako je to završilo, on i njegov brat su završili u čuzi, ali ne možete vjerovati koji je to strah, jer se sve to događalo po danu, nasred ulice, dolazili su klinici iz osnovne škole, nije da je bilo to u 11 sati naveče nego usred bijela dana oko tri popodne. Sad je mir dok se ne vrate iz zatvora.*

Učenici predmetne nastave kao mjesta gdje su prisutniji rizici navode: *U barovima i tako. Paša nekad. Pa oko škole tu na primjer. I u parkićima ovim tu na kvartu. Ovaj tu i tamo kod crvene zgrade. Ili u školi možda više psihičko nasilje zbog toga što su tu profesori i tako. Psihičko nasilje baš vani ne jer prije će te netko napast, nego izazivat psihički. A u školi je psihički zato što se boji napasti da ne bi nastradao.*

Učenici razredne nastave kao mjesta gdje su prisutniji rizici navode: *Mislim da toga ima više u parkovima i vani. Mislim da se nasilje više vani događa, u parkovima, jer ako se dogodi u školi, više su bojažljivi jer se boje da ih učiteljica ne bi uhvatila. Vidio sam puno tuča u parku. U parku te niko ne može uloviti, jedino ako te mama vidi, ali dobro ja idem sam u park. Ja isto mislim da se to događa češće u parku, ja stalno vidim kako se tuku u parkovima i kako rade svašta. Nekad razbacaju smeće. Ja sam vidio bio je razbijen gol.*

Zaključno:

- Sudionici svih triju fokus grupa prepoznaju da se nasilje događa i u školi i u gradskoj četvrti s tim da izjavljuju da nasilja ima više izvan škole. U školi se prepoznaje učestalije pojavljivanje verbalnog, odnosno psihičkog nasilja te sve tri skupine navode rjeđe fizičko nasilje u školi zbog učiteljske kontrole i mogućih posljedica.
- Kao najučestaliji oblik nasilničkog ponašanja u gradskoj četvrti prepoznaje se fizičko nasilje, a učenici razredne nastave spominju i uništavanje javnog dobra.
- Učenici naglašavaju prisutnost opasnosti vezanih uz drogu u okolini te da navode da ih roditelji upozoravaju na opasnost od droge. Roditelji osobito strahuju od okupljanja osoba koje prodaju ili konzumiraju drogu, ali navode da znaju primjere otvorene preprodaje droge na ulici.
- Kao mjesta u gradskoj četvrti gdje su prisutniji svi rizici navode se parkovi, igrališta, sportski tereni te prostor oko škole i neke ugostiteljske radnje. Roditelji ističu problem neosvjetljenosti nekih prostora npr. parka oko škole i vrtića, ali znaju da su reflektori koji su bili postavljeni uništeni.

Koje aktivnosti i postupke učenici i roditelji predlažu kako bi se djelovalo na problem nasilja i zlouporabe sredstava ovisnosti

Roditelji uključeni u fokus grupe prepoznaju važnost vlastitog odgojnog utjecaja na učenike kako bi učenici zdravo odrasli, ali predlažu i neke aktiv-

nosti koje bi mogle provoditi škola i druge ustanove u lokalnoj sredini. Učenici razredne nastave također prepoznaju mogućnost vlastitog djelovanja, prvo kroz razgovor, a zatim i kroz traženje pomoći odraslih. Također daju i dosta prijedloga o tome što mogu učiniti djelatnici škole i policije. Učenici predmetne nastave u svojim odgovorima su se više usmjerili na to što bi škola i ustanove u lokalnoj zajednici trebale poduzimati radi sprečavanja nasilja.

- U nastavku su navedeni prijedlozi roditelja: *Svoje dijete pratim, sjednem se u auto, prošećem, nastojim vidjeti gdje je. Razgovori o opasnostima, jer mnoga djeca nemaju otvoren razgovor sa roditeljima, odnosno čuju i pročitaju ono iz medija ili što se priča unutar ekipe. Definitivno upoznavanje novih klinaca (prijatelja). Morate djetetu reći da postoji ta knjiga (o edukativnim materijalima). Ja sam preko facebooka (preko facebook stranice svoje kćeri) ušla na mnoge stranice djece koja su sedmi i osmi razred ovdje u kvartu, moje dijete je bilo zgroženo, ja nisam bila zgrožena jer svi smo mi prošli te godine i znamo što puca u glavu sa svih strana, međutim moj upitnik je uvijek u glavi da li tu djecu kontrolira roditelj. Definitivno da se razgovara na roditeljskim sastancima. Bitno je angažirati dijete što više i znati u kojem društvu se nalazi. U školi sad vidim da imaju prekrasne programe. Treba svaki razred sa razrednicom upozoriti na takve stvari. Škola je tu da kontrolira što se radi u školi, a roditelji bi trebali kontrolirati djecu doma. I da djeca vide da surađujemo - roditelji i škola. Zovite kontakt policajca (preporuka drugim roditeljima).*
- Učenici predmetne nastave navode odgovore: *U školi održavati radionice koje smo već imali o nasilju. Neke radionice ovako. Iako baš ja mislim da se to baš ne može spriječiti jer se neki to...mislim uče se to raditi, mislim to stalno rade i ne može ih se više ispraviti. Ja bi onda u dom. Pa možda ih individualno... Nama je razrednica pričala za jedan primjer da će moja, naša prijateljica iz razreda dobiti ukor. Pa rekla je ako do kraja godine bude dobra da se može maknuti ukor. Pa na primjer ako se to neprestano događa, to izazivanje za neki blagi ukor, onda će biti dobar. Mislim koja bi ga škola onda srednja primila s ukorom? Pozvati roditelje. A čak i to možda ne može pomoći. Da, jer roditelji se nekad ne odazivaju na to ili onda brane svoje dijete. Ili misle da to nije to jer je doma drugačije, a u*

školi je drugačije. Ne znam, ja mislim možda da te neke osobe koje maltretiraju druge imaju neke svoje komplekse. Pa da bi možda s tim osobama trebalo razgovarati o tome, o samopouzdanju, kakve štete oni nanose drugima, koje su posljedice toga svega... I možda pričati s njima o problemima u kući. Jer puno njih ima problema u obitelji. Da, možda pozvati roditelje pa da zajedno s djecom i školskim osobljem priča, ili uputiti nekoj osobi, psihologu ili tako nešto. Pa ja mislim da to sve ide iz kućnog odgoja, kako te doma roditelji odgoje. Možda bi trebali organizirati neku edukaciju za roditelje. Još ovo što sam čuo, imati svog posebnog pedagoga –pomoćnika (pomoćnika u nastavi). Pa javiti policiji možda. Da, nadzor. Pa tu na primjer (pokazuje na prostor iza škole) nema svijetlosti. To je opet na razini grada što se može napraviti. Bolju uličnu rasvjetu. Pa možda veća kontrola prodaje u dućanima. To mislim za alkohol i cigarete. A za drogu, to patrole policijske i to. Ispitivanje ovih, možda ih maknuti sa kvarta koji su već poznati policiji po tome. Ja mislim da su nužne kontrole jer neki dućani zarađuju na kupcima koji kupuju cigarete, alkohol i to. Možda za drogu da negdje navečer, negdje poslije ponoći ako možda uhvate neke mlade koji su možda bili u nekakvom discu ili tako nešto da su uzeli od tamo drogu pa da se to patrolira da li možda imaju nešto ili tako. Kontrole. Jako koristan je program Imam stav (program prevencije ovisnosti).

- Učenici razredne nastave navode odgovore: *Reći učiteljici. Ja imam prijedlog da kada se neko tuče ne trebamo onoga tko je započeo tučnjavu gurnuti, nego mu lijepo reći da se ne treba tući i gurati, a ako neće poslušati možemo onda sami probati riješiti taj problem razgovorom, a ako ne onda idemo tražiti pomoć učiteljice. Mogli bi tako da uzmemo jedan veliki papir i da svaki razred, svi zajedno napišemo neki letak, da zalijepimo letke na kojima piše da se ne smije tući i puno svađati. Da kada čistačice vide neki sukob, da pročitaju taj letak i da kažu onome koji se tuče. Ja mislim da bi trebalo postaviti kao nekakve mikrofone i kamerice u svaku učionicu, onda na kraju godine svako koji se svađao, tukao ili prosto govorio, da mu se oduzme od ocjene. Da možda učiteljice malo više paze na to, da ne dolazi do velikih sukoba. Isto mislim da bi trebalo postaviti kamere, pa da učiteljica sve snima i gleda pa da onda da ocjenu. Neće oni*

gledati kamere cijelu godinu, to bi predugo trajalo. Ja mislim da ne bi bilo dobro stavljati kamere, jer bi jedan dječak mogao razbiti kamere i onda se to sve prekine. Ja mislim da bi negdje trebao biti neki mikrofončić, da kad učiteljica kaže "sad budite tiho idem po nešto u knjižnicu" ona čuje da viču i poslije si pusti to da vidi tko je bio zločest. Mislim da bi trebalo cijeli grad, da ovako malo policija provjeri svaku četvrt, malo parkove, obiđe školu da vidi ima li nasilja. Meni je bio policajac. Trebalo bi više policije da stoje tamo, po gradovima, dućanima, jer netko može ukrasti nešto u dućanu. A mogu i odrasli napasti djetete. Ja bih stavio letke da policajci pročitaju da specijalci uđu u aute i da po gradu voze i da gledaju što se događa, to bi ja. Ja mislim da bi malo više trebalo obilaziti gradove, a mogli bi i u auto staviti, napraviti policajca od kartona da ga vide. Ja mislim da bi policija malo više trebala stajati po gradovima, jer što mi znamo, jer recimo jedan dječak ide sam nešto pogledati i onda ga tamo ukrade netko i onda ga negdje spremi i ne želi mu dati jesti i onda umre. Trebali bi ljudi malo manje piti alkohol, pa ne bi s autom išli amo tamo, pa da slučajno odu na djecu autom. Imam sada ja dva prijedloga - jedan je da policajac čuva svaki kvart, a drugi mi je da..., ali to je nemoguće...želio bih da ne postoji ni droga, ni duhan, ni alkohol, ni tako nešto.

Zaključno:

Sudionici fokus grupe roditelja i učenika razredne nastave vide mogućnosti djelovanja na problem nasilja. Roditelji predlažu neke roditeljske odgojne postupke: nadzor nad kretanjem djeteta i poznavanje njihovih prijatelja i praćenje facebooka

Učenici razredne nastave češće navode spremnost na traženje pomoći odraslih osoba (učitelja i drugog školskog osoblja) za nasilje u školi, a za nasilje u gradskoj četvrti računaju na pomoć roditelja. Učenici predmetne nastave samostalno ne navode spremnost da će tražiti pomoć od odraslih osoba. Učenici predmetne nastave navode niz primjera školskih aktivnosti koje im se sviđaju i za koje vjeruju da doprinose prevenciji kao što su: radionice na satovima razrednika, program "Imam stav", pomoćnik u nastavi za učenike koji se učestalo nasilno ponašaju, uključivanje učenika i njihovih roditelja u savjetovanje, traženje policijske pomoći, postavljanje rasvjete u javnim prostorima gdje se mladi okupljaju i slično.

Predložene aktivnosti o zajedničkom djelovanju škole, roditelja, policije i drugih ustanova i službi u lokalnoj zajednici mogu poslužiti kao ideje za izradu sustavnog i na potrebama učenika zasnovanog preventivnog programa. I dok su neke ideje neprovedive iz organizacijskih, financijskih ili drugih razloga druge ideje učenika i roditelja su temelj uspješne prevencije. Ideja koja je ostvariva i treba svakako biti provedena je edukacija učenika i roditelja o nasilju putem Interneta. Međutim, čak i iz ideje koja neće biti ostvarena kao što je elektronski nadzor prostora škole, moguće je dobiti informacije o nekim potrebama učenika kao što je u ovom slučaju potreba za zaštitom i praćenjem ponašanja učenika od strane odraslih osoba. Stoga je potrebno razmotriti mogućnost bolje organizacije dežurstva učitelja kako bi djelotvornije primijetili sukobe među učenicima i pravovremeno na njih reagirali. Također je potrebno obratiti pažnju na specifičnosti pojedinih skupina učenika te tome prilagoditi preventivne mjere i aktivnosti. Ovim istraživanjem se pokazalo da su stariji učenici manje skloni izravno se obratiti odrasloj osobi za pomoć u slučaju nasilja dok će mlađi na to biti spremniji. Uzevši u obzir ovu informaciju potrebno je razmisliti što je moguće učiniti za podršku starijim učenicima i bi li oni bolje reagirali na neki oblik anonimnih prijava i savjetovanja (putem sandučića povjerenja ili putem Interneta).

Rezultati svakako ukazuju na važnost sustavnog pristupa škole suzbijanju nasilja među učenicima uz podršku roditelja i podršku iz lokalne zajednice. Rezultati također ukazuju da je potrebno više ciljanih aktivnosti kako bismo adekvatno odgovorili na različite oblike nasilja i različite potrebe učenika nastale zbog njihovih međusobnih razlika (kao što su dob, spol, dosadašnje iskustvo nasilja ili dosadašnje činjenje nasilja).

Pregled rezultata Upitnika o nasilju među učenicima

U školskoj godini 2010./11. škola je u suradnji s Uredom UNICEF-a za Hrvatsku započela provedbu programa "Stop nasilju među djecom - Za sigurno i poticajno okruženje u školama". Jedna od početnih aktivnosti navedenog programa je provedba istraživanja o nasilju među učenicima putem anonimnog anketiranja. Istraživanje se provodilo pomoću prijevoda upitnika profesora Dana Olweusa već korištenog u istraživanjima u Republici Hrvatskoj. Upitnik sadrži 39 pitanja s ponuđenim odgovorima i mogućnostima nadopunjavanja. Zbog opsežnosti upitnika i provedenog istraživanja u nastavku će biti prikazan samo osvrt na dio rezultata istraživanja za

85 učenika i 84 učenice predmetne nastave, odnosno ukupno 169 učenika koji su u školskoj godini 2010./11. pohađali 5., 6., 7. ili 8. razred.

Na uvodna pitanja o tome kako im se sviđa u školi 59,17% učenika odgovara da im se sviđa ili jako sviđa u školi, dok na pitanje o tome koliko prijatelja imaju u razredu većina (42%) odgovara da ima 6 ili više prijatelja. 13,61% učenika ponekad se boji, dok se 8,28% učenika češće boji da će drugi učenici iz škole biti nasilni prema njima. Na pitanje o tome što osjećaju ili misle kad vide da se nad nekim učenikom vrši nasilje 68,64% je navelo da im je žao tog učenika i da bi mu rado pomogli. Međutim, 46,15% učenika navodi da u situacijama nasilja i djeluje tako što nastoje pomoći učenicima koji su žrtve nasilja. Učenici su nadalje odgovarali na pitanja o tome jesu li sami doživjeli ili počinili nasilna ponašanja, ali i o tome gdje se nasilna ponašanja odvijaju, jesu li tražili pomoć iz okoline i koji oblici podrške postoje u njihovoj okolini.

Pitanja o izloženosti nasilju

Na pitanje "Koliko je puta nad tobom izvršeno nasilje u posljednjih nekoliko mjeseci?" većina učenika (57,99%) odgovara da nad njima nije bilo izvršeno nasilje, dok njih 28,40% odgovara da se nasilje dogodilo jednom ili dvaput. Ostalim učenicima se nasilje događa u redovitim vremenskim

periodima te za njih možemo reći da su zlostavljani (Ured UNICEF-a za Hrvatsku, mrežni izvor).

Tablica 2. Učestalost proživljavanja nasilja nad ispitanikom

Ukupno 5. - 8.		Odgovori
Ukupno	%	
98	57,99%	Nije izvršeno nasilje
48	28,40%	Jedanput ili dvaput
14	8,28%	2-3 puta mjesečno
3	1,78%	Jedanput tjedno
6	3,55%	Nekoliko puta tjedno

Nasilje među učenicima (bullying) u školama obuhvaća širok spektar agresivnih ponašanja od rješavanja sukoba nasilnim putem, neprihvatljivog izražavanja ljutnje ili frustracije do ozbiljnih incidenata uz upotrebu oružja (Ured UNICEF-a za Hrvatsku, mrežni izvor). Detaljniji rezultati prikazani su u tablici 3.

Kao najučestalije mjesto počinjenja nasilnih ponašanja u 21% slučajeva se pojavljuju hodnici ili stubišta. O nasilnim ponašanjima na putu do škole i iz škole te u učionicama dok je učitelj odsutan izvješćuje 15% ispitanika. Osim toga se navodi nasilje na igralištu ili športskom terenu (9 % ispitanika), u učionici dok je učitelj nazočan (9% ispitanika), u školskoj blagovaonici (5% ispitanika), u zahodu (2%

Tablica 3. Oblici nasilja prema ispitaniku

Oblici nasilnih ponašanja	Broj ispitanika koji su odgovorili da su im barem jednom bili izloženi	% ispitanika koji su odgovorili da su im barem jednom bili izloženi	Učestalost izloženosti tom obliku nasilja
Nazivanje pogrdnim imenima, ismijavanje i zadirkivanje	107	63,31%	Najveći broj ispitanika koji su iskazali da im se to dogodilo navodi da se to dogodilo jedanput ili dvaput (njih 74).
Širenje glasina i odvratanje ostalih učenika od ispitanika.	63	37,28%	Najveći broj ispitanika koji su iskazali da im se to dogodilo navodi da se to dogodilo jedanput ili dvaput (njih 53).
Pogrdni nazivi i komentiranje porijekla.	51	30,18%	Najveći broj ispitanika koji su iskazali da im se to dogodilo navodi da se to dogodilo jedanput ili dvaput (njih 28).
Isključivanje	46	27,22%	Najveći broj ispitanika koji su iskazali da im se to dogodilo navodi da se to dogodilo jedanput ili dvaput (njih 31).
Pogrdna imena i geste sa seksualnim značenjem	36	21,30%	Najveći broj ispitanika koji su iskazali da im se to dogodilo navodi da se to dogodilo jedanput ili dvaput (njih 21).
Oduzimanje novaca i oduzimanje ili uništavanje stvari	33	19,53%	Najveći broj ispitanika koji su iskazali da im se to dogodilo navodi da se to dogodilo jedanput ili dvaput (njih 29).
Udaranje ili zaključavanje u prostoriju	29	17,16%	Najveći broj ispitanika koji su iskazali da im se to dogodilo navodi da se to dogodilo jedanput ili dvaput (njih 21).
Prijetnje ili prisile	26	15,38%	Najveći broj ispitanika koji su iskazali da im se to dogodilo navodi da se to dogodilo jedanput ili dvaput (njih 23).
Drugi oblici nasilja	23	13,61%	Najveći broj ispitanika koji su iskazali da im se to dogodilo navodi da se to dogodilo jedanput ili dvaput (njih 17).

ispitanika) te drugdje unutar školske zgrade (13% ispitanika). Prema navodima ispitanika učenici koji su se ponašali nasilno prema ispitanicima uglavnom pohađaju isto razredno odjeljenje (49,41%) ili su iz viših razreda (26,15%). Učenice su počinile nasilna ponašanja u 23,19% slučajeva, učenici u 62,32%, a učenici oba spola su počinili nasilna ponašanja u 14,49%. Prema navodima ispitanika nasilno se uglavnom ponašao jedan učenik (59,49%), dok se u 32,91% slučajeva nasilno ponašala grupa od 2-3 učenika. Nasilje je uglavnom (56,90%) trajalo 1 ili 2 tjedna, ali zabrinjava činjenica da 24,14% ispitanika koji su proživjeli nasilje navodi da se nasilje događa već nekoliko godina.

Na pitanje jesu li ikome rekli da je nad njima izvršeno nasilje, od učenika koji su nasilje doživjeli njih 15,94% navodi da nije nikome reklo, a njih 84,06% navodi da jest nekome reklo. Učenici su najčešće govorili prijateljima (25%), zatim roditeljima ili starateljima (20,63%) i učiteljima (19,38%). Značajan broj njih se povjerio i nekoj drugoj odrasloj osobi u školi kao što su stručne suradnice ili drugi djelatnici škole (18,75%), a dio njih i braći i sestrama ili nekoj drugoj osobi. Na pitanje o tome koliko često drugi pokušavaju zaustaviti nasilje u školi ispitanici odgovaraju da 58,58% učitelja i drugih odraslih osoba često ili gotovo uvijek pokušava zaustaviti nasilje, dok to čini 20,71% učenika. Još 20,12% učitelja i drugih odraslih osoba te 34,32%

učenika povremeno pokušava zaustaviti nasilje, a ostali gotovo nikad ili rijetko pokušavaju zaustaviti nasilje nad nekim učenikom u školi. Odrasle osobe s kojima žive ispitanici koji su doživjeli nasilje su u 23,08% slučajeva prijavile školi da je nasilje počinjeno.

Počinjeno nasilnih ponašanja

Ispitanici u 14,20% slučajeva navode da bi se mogli pridružiti nasilništvu prema drugima učenicima, u 16,57% slučajeva navode da ne znaju bi li se mogli pridružiti nasilništvu dok ostali ispitanici smatraju da se ne bi pridružili nasilništvu prema drugim učenicima. Istovremeno 44,38% učenika navodi da su sudjelovali u nasilništvu prema drugim učenicima.

Tablica 4. Sudjelovanje u nasilništvu

Ukupno 5. - 8.		Odgovori
Ukupno	%	
94	55,62%	Gotovo nikad
50	29,59%	Rijetko
17	10,06%	Ponekad
6	3,55%	Često
2	1,18%	Uvijek

Najučestaliji iskazani oblici nasilnog ponašanja koje ispitanici koriste su verbalno nasilje kao što je ismijavanje, zadirkivanje, nazivanje pogrđnim

Tablica 5. Oblici izvršenog nasilničkog ponašanja

Oblici nasilnih ponašanja	Broj ispitanika koji su odgovorili da su se barem jednom tako ponašali	% ispitanika koji su odgovorili da su se barem jednom tako ponašali	Učestalost izvršenja opisanog ponašanja
Nazivanje pogrđnim imenima, ismijavanje i zadirkivanje	119	70,41%	Najveći broj ispitanika navodi da su se tako ponašali jedanput ili dvaput (njih 79).
Širenje glasina i odvratanje ostalih učenika od ispitanika.	25	14,79%	Najveći broj ispitanika navodi da su se tako ponašali jedanput ili dvaput (njih 20).
Pogrđni nazivi i komentiranje porijekla.	48	28,40%	Najveći broj ispitanika navodi da su se tako ponašali jedanput ili dvaput (njih 35).
Isključivanje	41	24,26%	Najveći broj ispitanika navodi da su se tako ponašali jedanput ili dvaput (njih 30).
Pogrđna imena i geste sa seksualnim značenjem	18	10,65%	Najveći broj ispitanika navodi da su se tako ponašali jedanput ili dvaput (njih 11).
Oduzimanje novaca i oduzimanje ili uništavanje stvari	5	2,96%	Svih 5 ispitanika navodi da su se tako ponašali jedanput ili dvaput
Udaranje ili zaključavanje u prostoriju	36	21,30%	Najveći broj ispitanika navodi da su se tako ponašali jedanput ili dvaput (njih 28).
Prijetnje ili prisile	17	10,06%	Najveći broj ispitanika navodi da su se tako ponašali jedanput ili dvaput (njih 12).
Drugi oblici nasilja	26	15,38%	Najveći broj ispitanika navodi da su se tako ponašali jedanput ili dvaput (njih 23).

imenima i komentiranje porijekla te isključivanje iz skupine, ali u 21,30% slučajeva ispitanici navode da su koristili i fizičko nasilje.

PRIKAZ PREVENTIVNIH AKTIVNOSTI

Rezultati kvalitativnog i kvantitativnog istraživanja potvrdili su da su nasilje i izloženost sredstvima ovisnosti društveni problemi koji prate djecu osnovnoškolske dobi i predstavljaju rizik za njihovo odrastanje u gradu Zagrebu, gradskoj četvrti Peščenica - Ferenščica. To je usmjerilo stručni pedagoško-razvojni tim i upravu škole u osmišljajući ciljane metode prevencije nasilja i reagiranja na nasilje. Osmišljen je školski preventivni program čija koordinatorica je socijalna pedagoginja te koji obuhvaća dogovorene teme i aktivnosti koje provodi stručni pedagoško-razvojni tim škole (pedagoginja i socijalna pedagoginja) u suradnji s učiteljima.

S učenicima trećih razreda i njihovim roditeljima proveden je Program prevencije napada i zlostavljanja **CAP (Child Assault Prevention)** kojim se ciljano kroz jedan roditeljski sastanak i jednu radionicu s učenicima u trajanju od 60 minuta vježbaju strategije suočavanja s nasiljem i vještine reagiranja. Naučene strategije se odnose na vršnjačko nasilje te fizičko i seksualno ugrožavanje od strane odraslih osoba.

Radi razvoja socijalnih i emocionalnih (životnih) vještina učenika kojima se nastoji razviti njihova otpornost na rizike iz okoline nastavljana je provedba treninga komunikacijskih vještina **LA(R)A – Lančana reakcija** koji se sastoji od 12 radionica s učenicima četvrtih razreda. Teme koje se obrađuju kroz radionice su: predstavljanje i upoznavanje, aktivno slušanje, prepoznavanje i primjereno iskazivanje osjećaja, kontrola i primjereno iskazivanje ljutnje, empatija, rješavanje problema i suradnja. Program provodi socijalna pedagoginja.

Uz to je škola nastavila provedbu programa **Imam stav** koji je usmjeren na prevenciju ovisnosti u školskom okruženju. Program provode razrednici na satovima razrednika s učenicima šestih razreda kroz 12 radionica, a socijalna pedagoginja održava tri roditeljska sastanka s roditeljima učenika. Radionice za učenike obuhvaćaju nekoliko susreta informiranja o štetnim posljedicama svih sredstava ovisnosti uključujući alkohol i cigarete te radionice usmjerene na razvoj vještina učenika, socijalne utjecaje i njihova normativna vjerovanja.

Školski preventivni program obuhvaća opisane podprogramme, ali i druge sadržaje. Sukladno programu "Za sigurno i poticajno okruženje u školama" učenici i učitelji su dogovorili školske

vrijednosti te nastavili redovito dogovarati i naglašavati školska pravila (Unicef, 2010). Na satovima razrednika redovito se obrađuju teme iz područja zdravlja, nenasilja, poštovanja ljudskih prava, ravnopravnosti i uvažavanja različitosti (Unicef, 2010). Stručne suradnice socijalna pedagoginja i pedagoginja gostuju na satovima razrednika te provode radionice razvoja socijalnih i emocionalnih vještina svih učenika od 1. od 8. razreda kojima zaokružuju postojeću ponudu preventivnih aktivnosti i prilagođavaju preventivne aktivnosti potrebama učenika i situaciji u razrednim odjelima. Pri tome koriste svoje stručno znanje, ali i postojeće materijale koje su izradili stručnjaci i organizacije civilnog društva kao što su materijali Crvenog križa te udruga Čakula kroz život, Ambidekster klub, Cesi i slično. Tako se s učenicima razredne nastave rade radionice na temu komunikacije, međusobne suradnje, ravnopravnosti, tolerancije i uvažavanja različitosti te razvoja socijalnih kompetencija. S učenicima predmetne nastave redovito se kroz radionice obrađuju teme: izbora i donošenja odluka, kritičkog promišljanja i otpora negativnim socijalnim utjecajima, prevencije nasilja, prevencije ovisnosti, ali i drugih rizičnih ponašanja, osobito neodgovornog ponašanja u prometu, prevencije uključivanja u kladenje i druge oblike kockanja i slično.

Istraživanjem potvrđena opasnost od nasilja putem Interneta i nasilja korištenjem tehnologije dovela je do osmišljanja i provedbe radionice o zaštiti od opasnosti Interneta i nasilja korištenjem tehnologije. Ovu radionicu je socijalna pedagoginja provela sa svim učenicima predmetne nastave (od 5. do 8. razreda). Uz to je profesorica informatike održala predavanje/prezentaciju na istu temu svim učenicima koji pohađaju informatiku kao izborni predmet. S učenicima osmih razreda osim radionica na temu izbora i donošenja odluka koje su važne za upis u srednju školu, socijalna pedagoginja je provela radionice vezane uz ljubavne veze i ravnopravne odnose među spolovima. S djevojčicama je dodatno obuhvatila sadržaje vezane uz izgradnju pozitivne slike o sebi i vlastitom izgledu radi prevencije poremećaja prehrane i samoozljeđivanja.

Učenike kod kojih su prepoznati dodatni rizici ili potreba za podrškom uključuje se u izvannastavne aktivnosti kojima razvijaju socijalne vještine kroz rad u manjim skupinama. Jednu grupnu aktivnost vodi socijalna pedagoginja škole, a druga grupna aktivnost se odvija u okviru programa udruge Igra - Modifikacija ponašanja putem igre. Učenicima s teškoćama u učenju osigurava se volonterska pomoć u učenju i razvoju vještina koju pružaju stu-

dentice Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta kroz suradnju navedenog fakulteta i udruge Ambidekster klub. Učenici koji žele dodatno sudjelovati i pomagati drugima uključuju se u izvannastavne aktivnosti među kojima se nudi mogućnost uključivanja u volontiranje na način da pružaju pomoć u učenju mlađim učenicima ili sudjeluju u volonterskim aktivnostima u lokalnoj zajednici.

ZAKLJUČAK

Maguin i Loeber (1996, prema Hawkins i Herrenkohl, 2003) utvrđuju da slab školski uspjeh utječe na delinkvenciju te zaključuju da razvijanje privrženosti školi i promocija akademskog uspjeha treba biti važan cilj škola kako bi doprinjele smanjenju problema u ponašanju. Pokazalo se važnim podučavati djecu samokontroli i upravljanju vlastitim ponašanjem kao i građanskom odgoju usmjerenom na razvoj odgovornog građanskog ponašanja u školi, na igralištu ili na ulici. Uz to je važno provoditi aktivnosti razvoja akademskih, socijalnih i emocionalnih vještina (Battistich i sur, 1996, prema Hawkins i Herrenkohl, 2003). Iako se važnost škole u razvoju građanskih vještina i prevenciji antisocijalnog ponašanja sve više prepoznaje te kroz uvođenje preventivnih aktivnosti i školskih preventivnih programa ta uloga sve više jača (Bilić i Zloković, 2004,

Buljan Flander, 2005), i dalje ne postoji konsenzus oko nužnih sadržaja, načina njihovog prenošenja niti je vrijeme za njihovo prenošenje jasno određeno u nastavnom planu i programu. Nacionalnim kurikulumom se obrazovanje usmjerilo na razvoj kompetencija, ali se u nastavnim programima i načinu organiziranja nastave i dalje za preventivne sadržaje, sadržaje kojima se razvijaju socijalne i emocionalne vještine te građanske kompetencije učenika ne ostavlja dovoljno mjesta niti se ovom području poklanja dovoljna pažnja stoga i preventivni potencijal škole ne ostaje dovoljno iskorišten. Vidljivo je to kroz prikazane istraživačke aktivnosti iz kojih je uočljivo da su i učenici i njihovi roditelji i dalje svjesni postojanja rizika za zdravi razvoj mladih, osobito prisutnosti nasilja i zlouporabe sredstava ovisnosti. Trenutno u hrvatskim školama postoje brojni kvalitetni preventivni projekti i programi, od kojih su neki prikazani i u ovom radu. Međutim, autorica ovog rada je uvjerenja kako se u organizaciji rada škola, načinu odvijanja nastave, kvaliteti podučavanja i sustavnoj provedbi programa izjednačavanja obrazovnih mogućnosti učenika u pojačanom riziku od školskog neuspjeha i problema u ponašanju još mogu i trebaju napraviti značajni pomaci kako bi se sustavno koristio puni preventivni potencijal škole te kako bi porasla privrženost učenika školi.

LITERATURA

- Bilić, V., Zloković, J. (2004.): Fenomen maltretiranja djece – prepoznavanje i oblici pomoći obitelji i školi. Zagreb, Ljevak.
- Buljan Flander, G. (2005.): Nasilje među djecom. Zagreb, Grad Zagreb i Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.
- Hawkins, J. D., Herrenkohl, T.I. (2003): Prevention in the school years. (Ur) Farrington, D.P; Jeremy W.C. Early Prevention of Adult Antisocial Behaviour. Cambridge University Press, treće izdanje 2004.
- Izvjeshće o radu škole za školsku godinu 2010/11.
- Konvencija o pravima djeteta (1989.). Dostupno na: http://www.unicef.hr/upload/file/300/150215/FILENAME/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta.pdf, posjećeno: 16.8.2011.
- Nacionalni plan aktivnosti za prava i interese djece 2006. do 2012. Vlada Republike Hrvatske (2006). Dostupno na: http://www.dijete.hr/hr/dokumenti-mainmenu-83/nacionalni-planovi-i-strategije-mainmenu-75/za-djecu-i-mlade-mainmenu-79/doc_details/76-nacionalni-plan-aktivnosti-za-prava-i-interese-djece-2006-2012.html, posjećeno: 1.8.2011.
- Nacionalna strategija prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih od 2009. do 2012. Vlada Republike Hrvatske (2009.). NN 098/2009. Dostupno na: http://www.narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_08_98_2481.html, posjećeno 1.8.2011.
- Olweus, D. (1998.): Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti. Zagreb, Školska knjiga.
- Program aktivnosti sprječavanja nasilja među djecom i mladima (2004.). Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti (MOBMS).
- Protokol o postupanju u slučajevima nasilja među djecom i mladima (2004.). Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti (MOBMS).
- Rigby, K. (2006.): Zlostavljanje u školama i što možemo učiniti. Zagreb, Mosta.
- Šimić (2004.): Doprinos istraživanju pojavnosti nasilja među djecom u školi – diplomski rad. Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Dostupno na: <http://darhiv.ffzg.hr/110/1/Natalija%C5%A0imi%C4%87.pdf>, posjećeno 16.8.2011.
- UNICEF (2010): Knjižica za roditelje – Program prevencije vršnjačkog zlostavljanja. Dostupno na: http://skolebeznasilja.unicef.hr/upload/file/237/118962/FILENAME/SNMD_knjizica_roditelji_web.pdf, posjećeno 16.8.2011.
- Zajednički memorandum o socijalnom uključivanju Republike Hrvatske - JIM. Vlada Republike Hrvatske (2007). Dostupno na: http://www.delhrv.ec.europa.eu/images/article/File/Microsoft%20Word%20-%20JIM_hrv_0320071.pdf; posjećeno: 7.12.2012.
- Mrežni izvori**
- Ured UNICEF-a za Hrvatsku. Dostupno na: <http://www.unicef.hr/>; posjećeno: 1.8.2011.
- Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba. Dostupno na: <http://www.poliklinika-djeca.hr>; posjećeno: 1.8.2011.
1. HRT - Radio Osijek. Dostupno na: [http://www.hrt.hr/index.php?id=475&tx_ttnews\[tt_news\]=90598&cHash=e314f15de7](http://www.hrt.hr/index.php?id=475&tx_ttnews[tt_news]=90598&cHash=e314f15de7); posjećeno 30.12.2011.

RESEARCH ABOUT THE RISK OF VIOLENCE AND DRUG ABUSE AS THE BASE LINE FOR CREATION OF THE SCHOOL PREVENTION PROGRAM

SUMMARY

This paper focuses on the presentation of prevention in educational institutions that is based on research. It shows the process of research for the creation of new school prevention program in Elementary School in Zagreb. The focus is on presentation of research on violence, substance abuse and other risks as well as on highlighting the importance of organizing prevention in the school environment. The importance of the research is that empirical data on existing problems and risks was important in creation of preventive measures and activities. To gain a better knowledge about the risks faced by students who attend this Elementary School in town Zagreb district Peščenica - Ferenščica three focus groups with students and their parents were held. After that quantitative research on the problem of violence among students (169 students) was conducted. Research has been the starting point for further preventative work. The presented results were used to create school prevention program which is presented through brief description in the final part of the paper.

Key words: *prevention of bullying and substance abuse, bullying and substance abuse research, focus groups with students and parents about the problem of violence and substance abuse, school prevention program.*